

*Dominika Hołuj*

Katedra Historii Gospodarczej i Społecznej  
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

# Samorząd miejski Krakowa i Lwowa w okresie autonomii galicyjskiej

## Streszczenie

W artykule dokonano analizy funkcjonowania nowoczesnych samorządów lokalnych w największych miastach Galicji – Lwowie i Krakowie w okresie autonomii galicyjskiej. Zwrócono uwagę na strukturę ich zadań (wydatków) oraz dokonano analizy źródeł kształtujących stronę dochodową budżetu. Wskazane zostały najważniejsze aktywności władz lokalnych mające na celu rozwój infrastruktury miejskiej zgodnie ze standardami nowoczesności przełomu XIX i XX w. Ze względu na szczególne okoliczności dziejowe zwrócono także uwagę na te zadania samorządów miejskich, które związane były z zachowaniem dziedzictwa kulturowego w trudnym dla narodu polskiego okresie rozbiorów. W analizie posłużono się w dużej mierze materiałami źródłowymi i opracowaniami, które powstawały w okresie autonomii galicyjskiej, rozszerzając informacje w nich zawarte o wybrane pozycje współczesnej literatury tematu.

**Słowa kluczowe:** samorząd miejski, autonomia galicyjska, Kraków, Lwów.

## 1. Wprowadzenie

W obszernej tematyce funkcjonowania władzy państwowej i jej podziałów szczególnie miejsce od początku XIX w. zajmuje idea nowoczesnej samorządności. W warstwie lingwistycznej nawiązuje ona do średniowiecznych gmin powstających na bazie rozwoju lokacji. W wymiarze faktycznego miejsca w systemie

rządów jest jednak zupełnie nową kreacją. Pomysł nowego podziału władzy powstał w Prusach za sprawą Henryka von Steina. Uznał on kwestie jej decentralizacji jako element niezbędny do ukształtowania nowoczesnego państwa.

W niniejszym artykule skupiono się na okresie, w którym nowoczesny samorząd zaczynał na ziemiach polskich swoje funkcjonowanie, analizując go na przykładzie dwóch najważniejszych miast Galicji – Lwowa i Krakowa. Pełniły one wtedy ważne funkcje zewnętrzne, ale także były ośrodkami skupiającymi funkcje o charakterze narodowo-kulturalnym dla całych ziem polskich. Stąd też rola, jaką miały do odegrania władze samorządowe wynikała nie tylko z prostego przekazania im kompetencji w drodze odpowiednich unormowań prawnych. Rozszerzone one były o odpowiedzialność za przechowanie narodowego dziedzictwa.

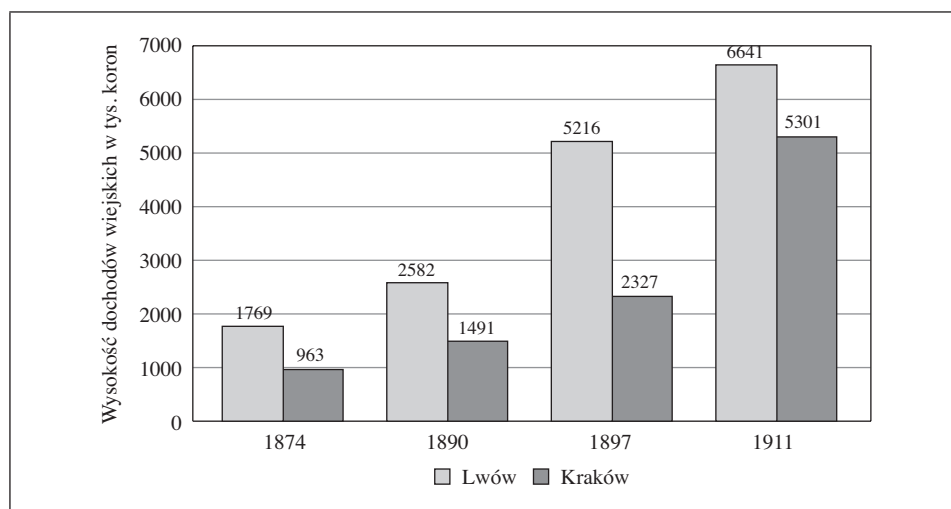
Nowoczesny samorząd miejski powstał w Galicji na bazie zmian prawno-ustrojowych tzw. epoki konstytucjonalizmu [Dziadzio 2001, Grodziski 1994, s. 17–18]. W 1862 r. Parlament Wiedeński uchwalił państwową uchwałę gminną, do której szczegółowe unormowania miały być wprowadzone przez sejmy krajowe [Winiarski 1915, s. 71]. Sejm Galicji w sprawie tych rozwiązań wypowiedział się kilkukrotnie, nadając jednostkom gminnym przepisy dotyczące ich funkcjonowania zależne od ich wielkości i charakteru osadnictwa (miejskie lub wiejskie). Wprowadzono więc rozróżnienie, dzięki któremu uwypuklone zostały odmienne potrzeby i problemy rozwojowe różnych typów jednostek [Broński 2000, s. 61; Broński 2003, s. 14]. Taki stan odrębności został uznany przez T. Pilata [*Nauka administracji...* 1880, s. 54] jako zgodny z wymogami „stosunków obecnej chwili”, gdzie „różne warunki, w jakich się obecnie gminy znajdują, wymagają też stopniowania w ich urzędzeniu”. Kraków i Lwów jako największe ośrodki otrzymały indywidualne statuty, tj. odpowiednio: Kraków w 1866 r. (statut tymczasowy) i w 1901 r. (statut właściwy), Lwów zaś w 1870 r. Zakres kompetencji samorządów miejskich został określony przez przydzielone im zadania własne (określone w statutach) i poruczone (zlecone). Zadania własne obejmowały sprawy związane z funkcjonowaniem gminy oraz „wszystko, co bezpośrednio dotyczy interesu gminy i w jej granicach, własnymi jej siłami załatwione i przeprowadzone być może” [Winiarski 1915, s. 82].

## **2. Budżety samorządowe Krakowa i Lwowa. Dochody, wydatki, zadłużenie**

W artykule dokonano analizy budżetów Krakowa i Lwowa pod kątem poszukiwania odpowiedzi na pytanie o rolę gminy w funkcjonowaniu i rozwoju miasta

przełomu wieków. Analiza objęła: dla wydatków: lata 1874, 1890, 1900 i 1911, zaś dla dochodów lata: 1874, 1890, 1897 i 1911<sup>1</sup>.

Rachunkowość budżetowa przełomu XIX i XX w. posługiwała się nieco odmienną strukturą i nazewnictwem strony dochodowej budżetów niż ma to miejsce obecnie. Dochody dzielono na dwie grupy: zwyczajne (dochody z majątku, podatki i opłaty, subwencje i dotacje, inne tytuły dochodowe) i nadzwyczajne (zobowiązania dłużne oraz sprzedaż majątku). Grupa ówczesnych dochodów nadzwyczajnych w zakresie tytułów dłużnych pokrywa się z dzisiejszymi przychodami. Opierając poniższą analizę na historycznym nazewnictwie, dokonano porównania wysokości dochodów zwyczajnych Krakowa i Lwowa w latach: 1874, 1890, 1897 i 1911. Następnie zbadano ich strukturę, zestawiając ją dla dwóch – lat 1874 i 1911.



Rys. 1. Dochody zwyczajne Lwowa i Krakowa w latach 1874, 1890, 1897 i 1911 (w tys. koron)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Rocznik Statystyki... 1898, s. 342–343; Strasburger 1913, s. 377 i 401; *Wiadomości statystyczne...* 1912, s. 49 oraz *Wiadomości statystyczne...* 1878, s. 234].

Globalna wysokość dochodów Lwowa w okresie od 1874 do 1911 r. wzrosła o 4875 tys. kor., tj. o 275%. Analogiczny przyrost dla Krakowa wyniósł 4338

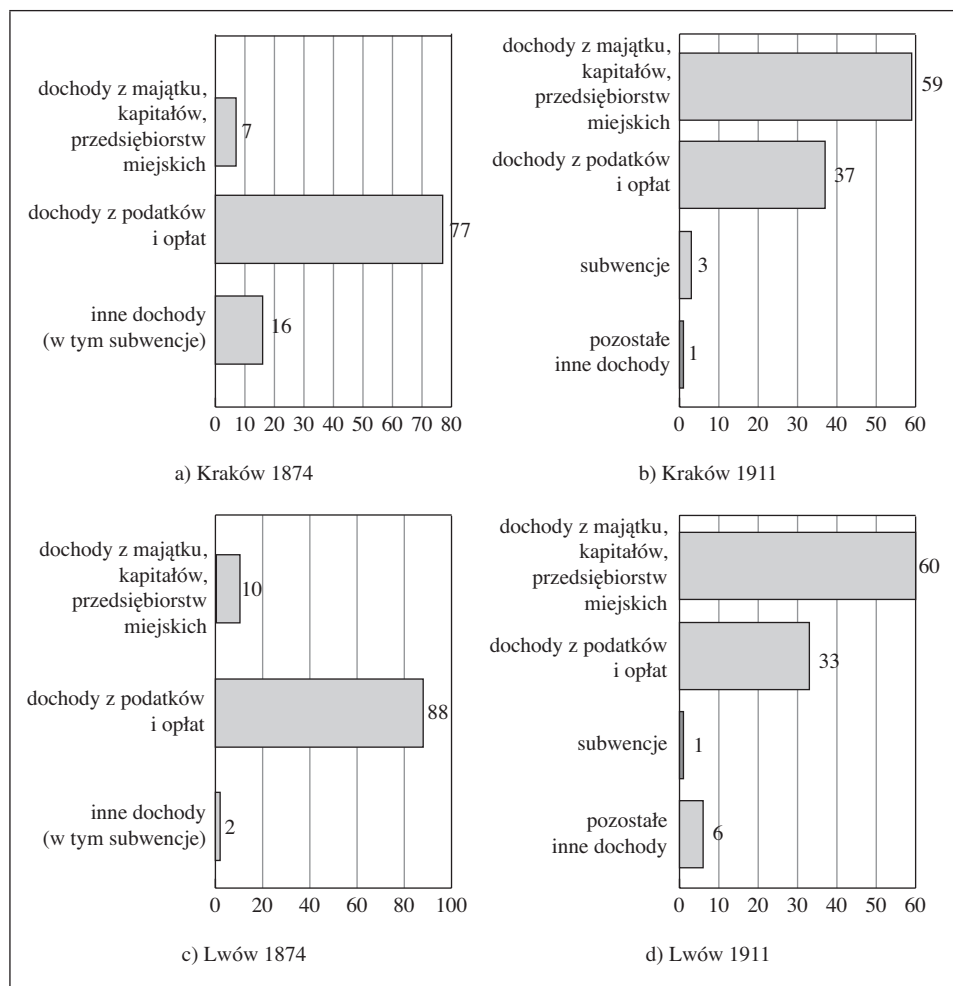
<sup>1</sup> W 1892 r. w Galicji dokonano wymiany waluty ze złotego reńskiego na koronę austro-węgierską. Aby zachować porównywalność danych, przeliczono wartości sprzed 1892 r. na koronę w stosunku 1 złoty – 2 korony, a więc z zachowaniem proporcji wymiany obowiązującym w okresie autonomicznym.

tys. kor., tj. o 450%. Pomimo więc niższych przyrostów nominalnych, to budżet Krakowa wykazał się znacząco wyższą dynamiką przyrostu osiąganych dochodów. Dochody zwyczajne miast przeliczone na mieszkańca wykazują, że w 1874 r. oba ośrodki osiągnęły podobne rezultaty (Kraków – 17,5 kor./mieszk.; Lwów – 19,6 kor./mieszk.). W porównaniu z tym rezultatem wynik dla 1911 r. przedstawia już znaczący wzrost dochodów zwyczajnych na mieszkańca, jednocześnie wskazując znowu na podobieństwo osiągniętego wyniku, z tym że w ostatnim roku analizy to wynik Krakowa był nieznacznie wyższy (Kraków – 34,9 kor./mieszk.; Lwów – 32,2 kor./mieszk.).

Znaczące zmiany dokonały się w zakresie struktury osiąganych dochodów zwyczajnych według ich źródeł. Różnice widoczne są szczególnie w zakresie udziału dochodów z majątku, kapitałów i przedsiębiorstw miejskich oraz dochodów z podatków i opłat. W 1874 r. te drugie stanowią dominującą kategorię w strukturze dochodów zwyczajnych (Kraków – 77%, Lwów – 88%). Udział dochodów z majątku, kapitałów i przedsiębiorstw miejskich jest kilkukrotnie niższy (Kraków – 7%, Lwów – 10%).

Analiza danych 1911 r. wskazuje na odwrócenie proporcji w tym zakresie. Dominującą kategorią stają się dochody z majątku, kapitałów i przedsiębiorstw miejskich (w obu miastach około 60% dochodów zwyczajnych), udział zaś dochodów z podatków i opłat wynosi powyżej 30%. Takie zmiany w ciągu 37 lat wynikają z prowadzonej intensywnej polityki rozwojowej, w tym opartej na otwieraniu przedsiębiorstw miejskich przynoszących gminie dochód. Należy też zwrócić uwagę na bardzo niski udział w dochodach zwyczajnych kwot otrzymywanych subwencji. Oznacza to, że niemal cała strona dochodowa budżetu zwykłego powstawała w mieście, opierając się na jego gospodarce i majątku.

Wydatki miejskie Krakowa i Lwowa ukazują dużą dysproporcję w zakresie ogólnego ich poziomu pomiędzy miastami. W 1874 r. różnica wynosiła nominalnie 818,69 tys. kor., w 1890 r. – 1244 tys. kor., a w 1911 r. już 2217 kor. Wraz z upływem czasu różnice w wymiarze nominalnym zwiększają się, choć należy zauważyć, że przeliczenie wydatków ogólnych na 1 mieszkańca daje już zupełnie inne rezultaty. W 1874 r. wydatki budżetu Krakowa na mieszkańca przekraczały nieznacznie 17 kor., Lwowa zaś 19 kor., z różnicą w osiągniętym rezultacie na korzyść Lwowa wynoszącą 2,38 kor./mieszk. W 1890 r. wskaźnik osiągniętych wydatków na mieszkańca urósł do niespełna 20 kor. dla Krakowa, zaś Lwowa przekroczył 21 kor., a więc różnica pomiędzy miastami zmalała i wynosiła 1,51 kor. 1900 r. charakteryzuje największa rozbieżność w wydatkach na mieszkańca (8,81 kor.). W 1911 r. dystans Krakowa do Lwowa zmniejszył się o połowę w stosunku do 1890 r. i wynosił już jedynie 0,75 koron. Dodać należy, że oba miasta znacznie podniosły wysokość realizowanych wydatków na mieszkańca do poziomu ponad 39 kor. (rys. 3).

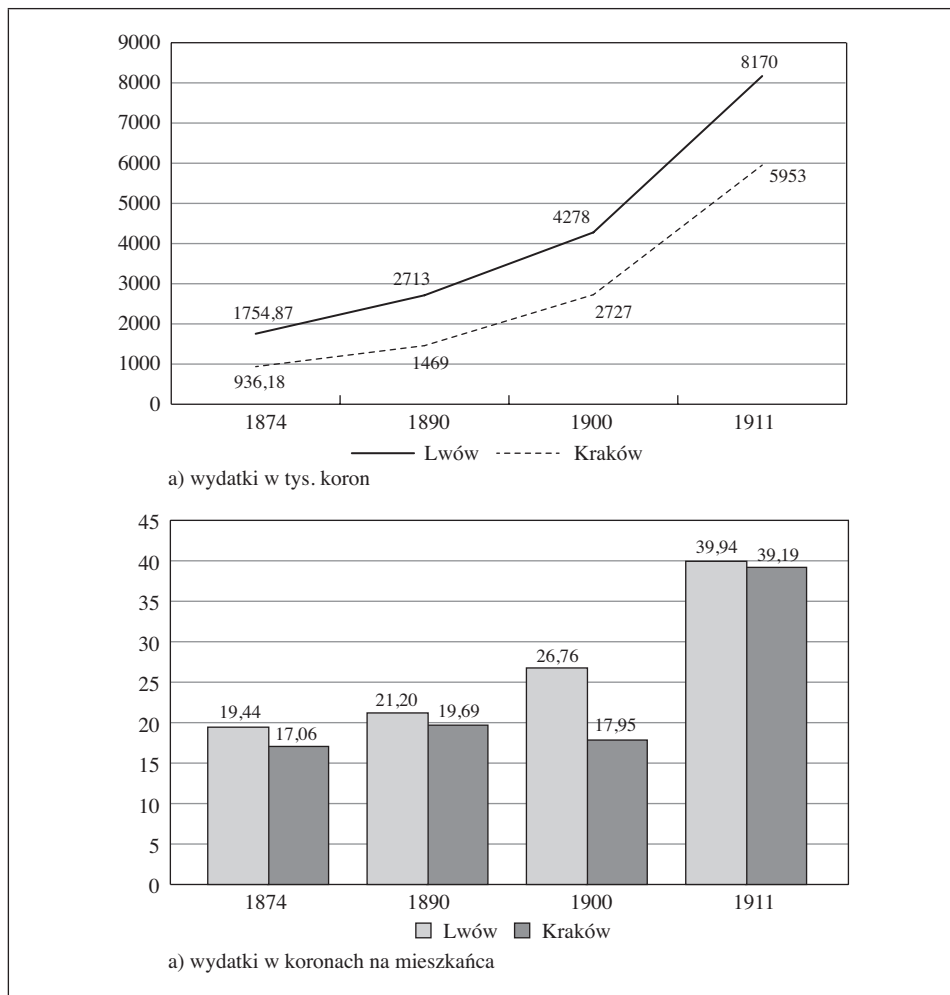


Objaśnienia: struktura w 1911 r. rozdziela „Inne dochody” na: „Subwencje” oraz „Pozostałe inne dochody”. Zmiana wynika z podziałów występujących w danych źródłowych.

Rys. 2. Struktura dochodów zwyczajnych Krakowa i Lwowa w latach 1874 i 1911 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Rocznik Statystyki... 1898, s. 342–343; Strasburger 1913, s. 377].

Poszukując czynników, które wygenerowały wzrost wydatków na mieszkańca w Krakowie, należy niewątpliwie wskazać rosnące potrzeby inwestycyjne w związku z rozszerzeniem granic (od 1910 r.). Analiza budżetów Lwowa wyraźnie uwidocznia wysiłek inwestycyjny związany z przeprowadzeniem Powszechnej Wystawy Krajowej w 1894 r.



Rys. 3. Wydatki Lwowa i Krakowa w latach 1874, 1890, 1900 i 1911 (w tys. kor. i na mieszkańca).

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Rocznik Statystyki... 1898, s. 342–343, Strasburger 1913, s. 39, *Wiadomości statystyczne...* 1912, s. 48 oraz *Wiadomości statystyczne...* 1878, s. 262].

Badanie struktury wydatków Krakowa w wymiarze nominalnym wskazuje, że działami o najszybszym ich wzroście pomiędzy 1897 r. a 1890 r. były<sup>2</sup>: Oświata (o 232,60 tys. kor.), Zewnętrzne urządzenia miasta (o 228,51 tys. kor.) oraz Zarząd

<sup>2</sup> Do porównań wykorzystano 1897 r. zamiast 1874 r., ponieważ dane dla tego ostatniego odbiegają w swoim wewnętrznym podziale od danych późniejszych, co uniemożliwia wiarygodne porównania.

długu miejskiego (o 141,33 tys. kor.). Dla dwóch pierwszych działów wzrósł także ich udział w strukturze wydatków Krakowa (odpowiednio o 3,66 p.p. oraz 6,53 p.p.). W pozostałych działach wydatków zanotowano spadek ich udziału w strukturze budżetu wydatkowego (oprócz tych na Służbę zdrowia, Szpitale i dobroczynność, gdzie nastąpił niski przyrost).

Analogiczne porównania dokonane dla lat 1911 i 1890 dają następujące rezultaty: działami o najszybszym wzroście wydatków były: Wodociąg i kanalizacja (o 1046,01 tys. kor.), Zarząd główny (o 784,74 tys. kor.) i Zarząd długu miejskiego (o 633,67 tys. kor.). W dalszej kolejności (z niewielką różnicą w przyroście w stosunku do odnotowanego w dziale Zarządu długiem) ułożyły się po raz kolejny: Zewnętrzne urzędnia miasta (o 560,48 tys. kor.) oraz Oświata (o 485,85 tys. kor.). Działem wydatków o najwyższym wzroście udziału w ogólnej strukturze w badanym okresie były te na Wodociąg i kanalizację (o 12,96 p.p.). Największy spadek udziału w strukturze wydatków odnotowano dla działu Oświata (pomimo dużego wzrostu nominalnego). Wystąpienie takiego zjawiska należy przypisać dużemu wysiłkowi inwestycyjnemu Krakowa w zakresie infrastruktury miejskiej, co znacznie zwiększyło budżet ośrodka w wymiarze nominalnym.

Badanie struktury procentowej wydatków Krakowa w latach 1890, 1897 i 1911 daje względnie stabilny obraz działów w największym stopniu generujących wydatki. W każdym z tych okresów są to: Zarząd główny, Zarząd długu miejskiego, Oświata oraz Zewnętrzne urzędnia miasta. Ostatni z badanych lat budżetowych do tej grupy dodaje kolejny ważny dział – Wodociąg i kanalizacja (w 1911 r. – drugi w kolejności dział pod względem wielkości, z wynikiem 16,04%, w latach poprzednich o udziale: 1890 r. – 3,83% i w 1897 r. – 3,35%).

Z analizy struktury wydatków Lwowa wskazać można następujące obserwacje. Struktura ta w wymiarze nominalnym wskazuje, że działami o najszybszym wzroście pomiędzy 1897 r. a 1890 r. były: Zewnętrzne urzędnia miasta (o 1291,8 tys. kor.), Zarząd długu miejskiego (o 483,2 tys. kor.), Zarząd główny (o 289,46 tys. kor.) oraz Oświata (o 252,93 tys. kor.). Pierwsze dwa działy odznaczyły się także największym wzrostem udziału w strukturze wydatków (odpowiednio: Zewnętrzne urzędnia miasta o 13,93 p.p. oraz Zarząd długu miejskiego o 6,42 p.p.). Wydatki na Zarząd główny oraz Oświatę (pomimo nominalnie znacznego wzrostu) w zmianach struktury wydatków wykazały znaczny spadek (odpowiednio o: 5,98 p.p. oraz o 4,33 p.p.).

Pomiędzy budżetami 1890 r. a 1911 r. największe różnice w nominalnym wzroście wydatków odnotowano dla działów: Wodociąg i kanalizacja (o 1297,01 tys. kor.), Oświata (o 1107,42 tys. kor.) oraz Zarząd długu miejskiego (o 954,67 tys. kor.). Największy, wręcz spektakularny, spadek odnotował dział Zewnętrzne urzędnia miasta (o 851,08 tys. kor.), wobec bardzo wysokiego wzrostu wydatków na ten dział w okresie poprzedniego dziesięciolecia. W 1911 r.

Tabela 1. Struktura wydatków budżetu Krakowa wg działów w latach: 1890, 1897 i 1911

Wyszczególnienie	1890			1897			1911			
	w tys. kor.	struktura %	w tys. koron	zmiana nominalnie w stos. do 1890 r.	struktura %	zmiana struktury	w tys. koron	zmiana nominalnie w stos. do 1897 r.	struktura %	zmiana struktury
	Zarząd główny	380,96	25,93	413,26	32,3	17,76	-8,17	1198	784,74	17,09
Zarząd majątku ziemskiego	15,2	1,03	13,15	-2,05	0,57	-0,47	209	195,85	2,98	2,42
Zarząd dęgu miejskiego	243	16,54	384,33	141,33	16,52	-0,03	1018	633,67	14,53	-1,99
Wodociąg i kanalizacja	56,2	3,83	77,99	21,79	3,35	-0,47	1124	1046,01	16,04	12,69
Czyszczenie miasta	56,44	3,84	86,5	30,06	3,72	-0,12	442	355,5	6,31	2,59
Rzeźnie i targowice.	9,16	0,62	11,19	2,03	0,48	-0,14	178	166,81	2,54	2,06
Zarząd targów										
Służba zdrowia, szpitale i dobroczynność	59,54	4,05	116,68	57,14	5,01	0,96	470	353,32	6,71	1,69
Zewnętrzne urządzenia miasta	131,01	8,92	359,52	228,51	15,45	6,53	920	560,48	13,13	-2,32
Oświata	252,55	17,19	485,15	232,6	20,85	3,66	971	485,85	13,86	-6,99
Policja	30,75	2,09	44,86	14,11	1,93	-0,17	129	84,14	1,84	-0,09
Straż ogniowa	60,64	4,13	73,22	12,58	3,15	-0,98	126	52,78	1,80	-1,35
Wydatki na potrzeby państwowe	63,93	4,35	87,89	23,96	3,78	-0,57	95	7,11	1,36	-2,42
Różne	109,56	7,46	173,07	63,51	7,44	-0,02	128	-45,07	1,83	-5,61
Łącznie	1468,94	100	2326,81	857,87	100	-	7008	4681,19	100	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Rocznik Statystyki... 1898, s. 342-343; Strasburger 1913, s. 49].



Tabela 2. Struktura wydatków budżetu Lwowa wg działów w latach: 1890, 1897 i 1911

Wyszczególnienie	1890			1897			1911			
	w tys. koron	struktura %	w tys. koron	zmiana nominalnie w stos. do 1890 r.	struktura %	zmiana struktury	w tys. kor.	zmiana nominalnie w stos. do 1897 r.	struktura %	zmiana struktury
Zarząd główny	652,51	24,05	941,97	289,46	18,07	-5,98	1588	646,03	15,94	-2,13
Zarząd majątku ziemskiego	14,38	0,53	38,86	24,48	0,75	0,22	374	335,14	3,75	3,01
Zarząd długu miejskiego	161,13	5,94	644,33	483,2	12,36	6,42	1599	954,67	16,05	3,69
Wodociąg i kanalizacja	89,7	3,31	71,99	-17,71	1,38	-1,93	1369	1297,01	13,74	12,36
Czyszczenie miasta	122,42	4,51	237,22	114,8	4,55	0,04	459	221,78	4,61	0,06
Rzeźnie i targowice. Zarząd targów	2,52	0,09	7,63	5,11	0,15	0,05	461	453,37	4,63	4,48
Służba zdrowia, szpitale i dobroczynność	236,7	8,73	338,29	101,59	6,49	-2,23	756	417,71	7,59	1,10
Zewnętrzne urządzenia miasta	614,28	22,64	1906,08	1291,8	36,57	13,93	1055	-851,08	10,59	-25,98
Oświata	519,65	19,16	772,58	252,93	14,82	-4,33	1880	1107,42	18,87	4,05
Policja	86,57	3,19	99,73	13,16	1,91	-1,28	153	53,27	1,54	-0,38
Straż ogniowa	56,14	2,07	17,1	-39,04	0,33	-1,74	131	113,9	1,32	0,99
Wydatki na potrzeby państwowe	109,05	4,02	67,76	-41,29	1,30	-2,72	33	-34,76	0,33	-0,97
Różne	47,67	1,76	68,28	20,61	1,31	-0,45	103	34,72	1,03	-0,28
Łącznie	2712,72	100,00	5211,82	2499,1	100,00	-	9961	4749,18	100,00	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Rocznik Statystyki... 1898, s. 342-343, Strasburger 1913, s. 49].

poniesiony w tamtym czasie wysiłek inwestycyjny znalazł odbicie we wzroście wydatków na obsługę zadłużenia. Spadek wartości wydatków nominalnych na Zewnętrzne urządzenia miasta skutkowało także dużym zmniejszeniem udziału tych wydatków w ich ogólnej strukturze (o 25,98 p.p.). Największe zwiększenie udziału odnotowano w dziale Wodociąg i kanalizacja (o 12,36%).

Analiza struktury procentowej wydatków Lwowa w trzech okresach wskazuje, że w 1890 r. najważniejsze trzy działy wydatków to: Zewnętrzne urządzenia miasta, Zarząd główny oraz Oświata. W 1897 r. do tej grupy dochodzi także Zarząd długu miejskiego (z udziałem niewiele mniejszym od wydatków na Oświatę). Struktura wydatków Lwowa w 1911 r. daje obraz pięciu najważniejszych działów, gdzie dodatkowo pojawiają się wydatki na Wodociąg i kanalizację (13,74% wydatków ogółem).

Porównanie budżetów Lwowa i Krakowa w zakresie ich struktury wydatkowej pozwala na sformułowanie następujących konkluzji.

1. Oba miasta wydatkowały znaczne środki pieniężne w skali budżetu na zwiększenie jakości życia poprzez tworzenie nowoczesnej infrastruktury i urządzeń miejskich. Wprawdzie wydatki te charakteryzowały się dużymi wahaniami, to jednak ich znaczący udział był niezmiennie odczuwalny. Do takich działów wydatków zaliczymy: Oświatę, Zewnętrzne urządzenia miasta oraz Wodociąg i kanalizację. Te właśnie grupy wydatków były szczególnie pilne do zrealizowania z uwagi na wygodę życia mieszkańców.

2. Ciężar budowy wodociągów i kanalizacji uwidocznił się w strukturze budżetu obu miast w II poł. XIX w. jako wyraz ówczesnych potrzeb rozwijających się ośrodków, gdzie wzrost poziomu świadomości społecznej na temat szkodliwości braku czystej wody i wydajnej kanalizacji szły w parze z postępem technologicznym w tej dziedzinie. W Krakowie już od momentu powołania samorządu w 1866 r. pojawiały się opinie o konieczności inwestycji w tym zakresie, jednak dopiero w 1897 r. nastąpiła ich realizacja. Wodociąg miejski otwarto w 1901 r. Od 1880 r. rozpoczęto przebudowę sieci kanalizacyjnej [Strasburger 1913, s. 108–110]. Lwów rozpoczął gruntowne zmiany w systemie wodno-kanalizacyjnym od wymiany kanałów na betonowe (od 1879 r.) oraz zasklepienia Pełtwi i Pasieki [*Miasto Lwów...* 1896, s. 326–328]. Wydatny wzrost wydatków na powyższe cele odnotowano we Lwowie po 1890 r., co wynikało z rozwoju budownictwa w mieście. W 1901 r., a więc w tym samym czasie, co w Krakowie, oddano do użytku nowy wodociąg. Warto zaznaczyć, że w obu miastach istniał przymus podłączania do nowej infrastruktury wodociągowej.

3. Wydatki na Oświatę stanowiły ważny dział w budżecie zarówno Lwowa, jak i Krakowa. Oba miasta utrzymywały istniejące szkolnictwo, ale także tworzyły nowe szkoły powszechne. Lwów w chwili przejścia szkolnictwa prowadził 18 szkół, zaś w 1913 r. już 43. Pozwoliło to na zredukowanie analfabetyzmu

z poziomu powyżej 50% do poniżej 20% [Hoszowski 1935, s. 56]. W 1912 r. w Krakowie w skład majątku gminy wchodziły 33 własne budynki szkolne, co stanowiło rezultat wieloletniej polityki inwestycyjnej.

4. Inwestycje w powyższych działach w obu miastach wygenerowały wzrost wydatków na Zarząd długi miejskiego.

5. Podobnym, stosunkowo wysokim, udziałem w strukturze wydatków obu miast cechują się te na: Służbę zdrowia, szpitale i dobroczynności oraz Czyszczenie miasta. Ta prawidłowość stanowi również wyraz zwiększonego zainteresowania na przełomie wieków higieną i zdrowotnością.

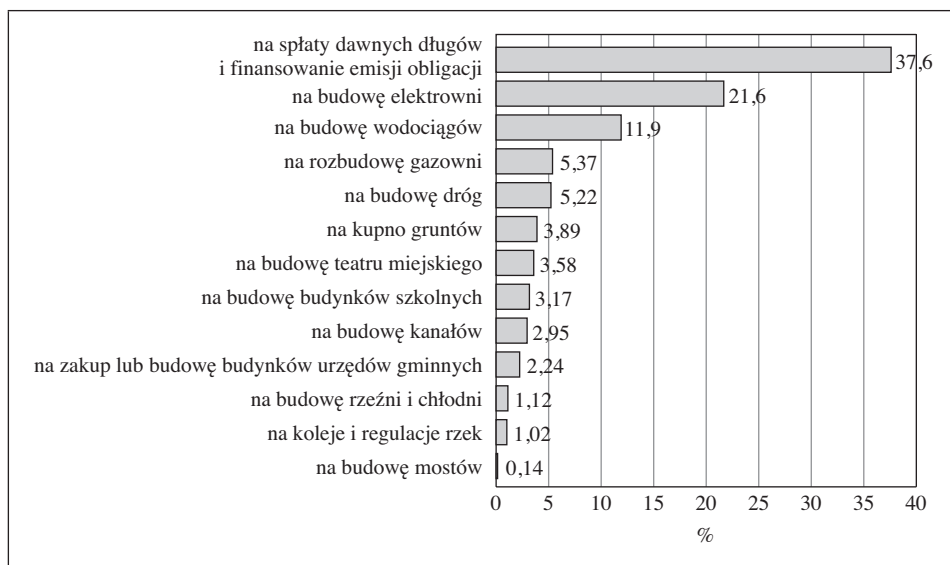
6. „Zarząd majątku miejskiego” wykazuje się rosnącym udziałem w strukturze wydatków obu miast. Było to zapewne spowodowane znaczącym wzrostem zasobu majątku gminnego, co wygenerowało większe koszty jego utrzymania.

W związku z ogromem wydatków, w tym w szczególności inwestycyjnych, wysokość dochodów zwykłych była zbyt niska, aby duże miasta mogły prowadzić intensywną politykę rozwojową. Stąd też w analizowanym okresie bardzo często korzystały one z zewnętrznych zwrotnych źródeł dochodów. W okresie autonomii galicyjskiej globalna wysokość zaciągniętych tytułów dłużnych przez samorządy na koniec 1911 r. wynosiła [Strasburger 1913, s. 478, 482]: dla Lwowa – 44,026 mln kor. (tj. 218 kor./mieszk.); dla Krakowa – 37,630 mln kor. (tj. 245 kor./mieszk.).

Ogólna kwota zaciągniętych pożyczek<sup>3</sup> i wyemitowanych obligacji dla Krakowa była niższa, jednak obciążenie długiem pojedynczego mieszkańca wyższe niż we Lwowie. Odmienna była także dynamika przyrostu tych zadłużeń. Największy przyrost zadłużenia Krakowa wystąpił w latach: 1909 (14 mln kor.), 1904 (6,8 mln kor.), 1900 (3,6 mln kor.) i 1892 (3 mln kor.). Dla Lwowa najwyższe pod względem przyrostu wysokości zadłużenie pojawiło się w latach: 1895 (20 mln kor.), 1908 (14 mln kor.) i 1900 (6,5 mln kor.). Różnice wynikają z przyjętych harmonogramów realizacji planu inwestycyjnego w każdym z miast, zależnym od indywidualnych potrzeb rozwojowych ośrodków. We Lwowie podjęto go szybciej i z większą dynamiką realizacji z uwagi na Wystawę Krajową. W Krakowie szczególnie istotnym zjawiskiem generującym przyrost zadłużenia było rozszerzenie granic, ale także zaciąganie nowych długów na spłatę dawnych. Przykładowo z kwoty zaciągniętej w 1909 r. (14 mln kor.): kwotę 2,226 mln przeznaczono na spłatę wcześniej zaciągniętej pożyczki na budowę elektrowni; kwotę 2,054 mln na konwersję długu, a kwotę 1,600 mln na spłatę dwóch krótkoterminowych pożyczek [*Statystyka miasta...* 1912, s. 230 i 231]. Dla Lwowa także ustalono wystąpienie zjawiska rolowania długu, które wraz z kosztami finansowania pożyczek wyniosły ok. 10 mln kor. [Strasburger 1913, s. 482–483].

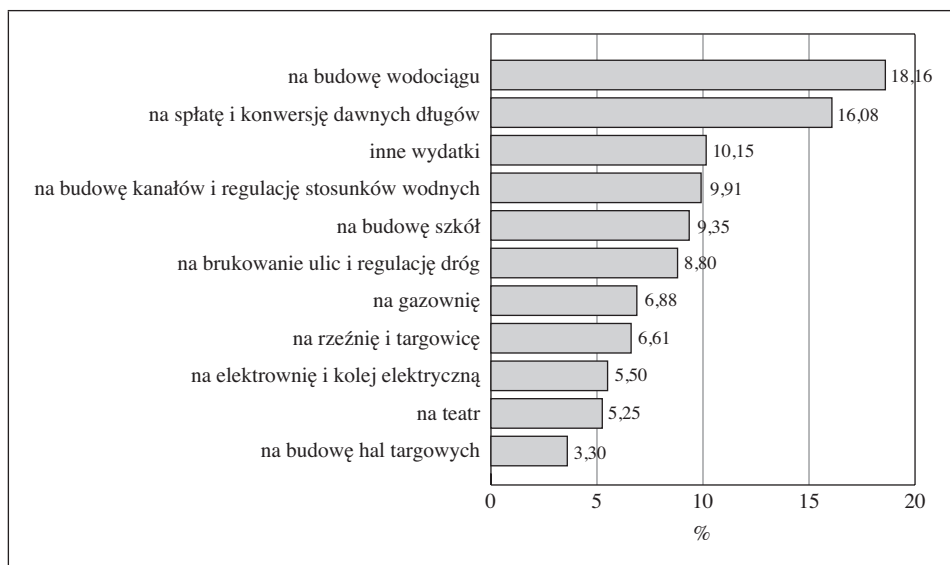
---

<sup>3</sup> Ze względu na rozbieżności stosowanej w wykorzystanych materiałach źródłowych definicji pożyczki i kredytu, a także stosowania zamiennego tych nazw, w opracowaniu przyjęto, że zarówno pożyczka sensu stricto, jak i kredyt będą opisywane pod wspólną kategorią „pożyczki”.



Rys. 4. Struktura celów na jakie Kraków zaciągnął pożyczki w latach 1866–1911 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Statystyka miasta... 1912, s. 228–232; Strasburger 1913, s. 478–479].



Rys. 5. Struktura celów na jakie Lwów zaciągnął pożyczki w latach 1870–1911 (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Strasburger 1913, s. 482–483].

Analiza struktury przeznaczenia środków finansowania zewnętrznego zwrotnego wskazuje dla obu miast występowanie pewnych analogii. Pierwszą z nich jest zaciąganie pożyczek na cele prorozwojowe, drugą – rolowanie istniejącego zadłużenia. Struktura wydatków pokrytych ze środków zewnętrznych wskazuje, że w Krakowie ten właśnie cel dominował (37,65% środków). W dalszej kolejności miasto przeznaczało je na budowę nowoczesnych przedsiębiorstw (elektrowni, wodociągów, gazowni – łącznie 39% środków). W strukturze krakowskiej zwraca uwagę zadłużenie wynikające z budowy nowego gmachu teatru (3,58% środków). Struktura wydatków Lwowa w przedmiotowym zakresie wskazuje jako najważniejszą pozycję wydatki na budowę wodociągu, co wynikało z kapitałochłonnych warunków jego rozbudowy (18,16% wydatków). Łączne wydatki na budowę wodociągu, kanałów i regulację stosunków wodnych pochłonęły aż 25,99% środków. Pokazną grupę wydatków stanowiły te na spłatę wcześniejszych zobowiązań (16,08%), co wskazuje na trudną sytuację finansów publicznych analogicznie jak w Krakowie. Lwów także zadłużył budżet z tytułu budowy teatru miejskiego i – podobnie jak w Krakowie – w strukturze zadłużenia była to pozycja znaczna (5,25% środków).

Ponieważ w ówczesnych przepisach prawnych nie istniały maksymalne progi zadłużenia, dla celów analitycznych obliczany był on jako różnica wartości skumulowanego długu i wartości majątku. Według obliczeń E. Strasburgera [1913, s. 73] taka różnica wynosiła w 1910 r.: dla Lwowa – 38 mln kor., dla Krakowa – 25 mln kor., co ocenione zostało jako rezultat optymistyczny w zakresie płynności budżetu.

### 3. Samorządowe jednostki organizacyjne Krakowa i Lwowa

Działalność samorządów Lwowa i Krakowa obejmowała prowadzenie instytucji użyteczności publicznej, miejskich przedsiębiorstw oraz jednostek realizujących funkcje związane z kulturą i dziedzictwem narodowym. Te pierwsze służyły społeczności, będąc w przeważającej mierze usługodawcami nieodpłatnymi. Przedsiębiorstwa miejskie były dostarczycielami mediów, generalnie odpłatnie przynosząc dochód, rzadziej nieodpłatnie (np. oświetlenie ulic). Funkcjonowanie instytucji kulturalnych było istotne z uwagi na uwarunkowania dziejowe, gdzie właśnie w Galicji, pomimo znajdowania się obszaru pod zaborem austriackim, można było pielęgnować polską kulturę. Okoliczność tę znakomicie wykorzystały samorzady obu miast.

We Lwowie należy zwrócić uwagę na funkcjonowanie następujących instytucji świadczących nieodpłatne usługi dla ludności: Miejskiego Laboratorium Chemicznego (zajmującego się m.in. badaniem próbek żywności) oraz Pogotowia Konnego

(od 1893 r.) [*Miasto Lwów...* 1896, s. 271]. W 1911 r. Lwów prowadził 6 przedsiębiorstw sprzedających usługi, z czego 5 można analizować pod względem wyników finansowych, ponieważ przedsiębiorstwo zajmujące się sprzedażą opału powołano jedynie w celu regulacji cen na rynku (miasto kupowało hurtowe ilości opału po niższej niż rynkowa cenie, a następnie zajmowało się jego dystrybucją wśród mieszkańców, bez uzyskiwania dochodu z pośrednictwa). Ta ciekawa inicjatywa miasta odniosła oczekiwany skutek, doprowadzając do obniżki cen i przyczyniając się do osiągnięcia oszczędności przez społeczność miejską [Strasburger 1913, s. 398–399]. Pozostałymi przedsiębiorstwami miejskimi Lwowa były [Papée 1924, Hoszowski 1935, s. 101–102]:

- rzeźnia – oddana w 1901 r., nowoczesny obiekt, posiadał chłodnię i fabrykę lodu;

- wodociąg (z systemem kanalizacji) – W latach 1899–1901 podjęto budowę wielkich, nowoczesnych wodociągów. Nową kanalizację miasto zaczyna tworzyć od 1879 r.;

- gazownia (od 1897 r., początkowo zarządzana przez Towarzystwo Dessauskie; od 1899 r. pod zarządkiem miasta). Gaz wykorzystywany był do oświetlenia ulic oraz zakupywany przez odbiorców prywatnych;

- Elektryczne Zakłady Lwowa obejmujące elektrownię i tramwaj elektryczny. Elektrownia powstała w 1900 r. Wytwarzany prąd służył do oświetlenia (publicznego i prywatnego), sprzedawany był zakładom przemysłowym, a także służył do napędzania tramwaju. Tramwaj elektryczny (od 1894 r. jako przedsiębiorstwo prywatne, w 1896 r. wykupiony przez miasto). Był jedynym systemem tramwajowym elektrycznym działającym na dawnych Kresach Wschodnich [Szymański 2012].

W grupie krakowskich instytucji miejskich lub miastu podległych, znalazły się: straż pożarna powstała w 1865 r. (rok później przejęta pod zwierzchnictwo gminy); pogotowie ratunkowe (od 1891 r.), jako pierwszy tego rodzaju podmiot na ziemiach polskich oraz Miejski Urząd Zdrowia. Podlegały mu osoby i jednostki związane z działalnością medyczną, prowadził profilaktykę zdrowotną. W grupie przedsiębiorstw miejskich Krakowa sprzedających swoje usługi w 1911 r. znalazły się [Bieniarzówna i Małecki 1979, s. 354–355]:

- rzeźnia na Grzegórkach (wybudowana w 1878 r.),
- gazownia (wybudowana w 1857 r. Przez 25 lat w zarządzie Towarzystwa Dessauskiego. Po tym okresie odkupiona przez miasto),
- wodociąg miejski (otwarty w 1901 r.),
- elektrownia (powstała w 1905 r. Od 1908 r. jako przedsiębiorstwo samodzielne, wyodrębnione ze struktur gazowni).

Kraków posiadał także tramwaj elektryczny (od 1901 r.), jednak znajdował się on początkowo w zarządzie towarzystwa akcyjnego (Krakowska Spółka Tram-

wajowa), stąd też nie został ujęty w zestawieniu. Gmina czerpała dochody z jego działalności w formie podatku od biletów. W późniejszym okresie samorząd rozpoczął wykup akcji spółki [*Rola inżynierii...* 2003, s. 45]. Kraków podjął się także prowadzenia analogicznych działań jak samorząd Lwowa w zakresie hurtowego zakupu opału w celu regulacji cen. W analizowanych miastach wyraźnie rysowało się zróżnicowanie jakości życia mieszkańców (na korzyść Lwowa), jednak z drugiej strony podkreślić należy, że Kraków dorównywał Lwowowi w zakresie tempa uruchamiania kolejnych urządzeń infrastruktury komunalnej [Małecki 2011].

Analiza poziomu dochodowości poszczególnych przedsiębiorstw miejskich Krakowa i Lwowa wskazuje na znaczne zróżnicowanie zarówno wysokości budżetów tych jednostek, jak i poziomu uzyskiwanego dochodu i zysku. W grupie przedsiębiorstw sprzedających usługi najbardziej dochodowy w 1911 r. nominalnie był lwowski tramwaj (530,82 tys. kor.), kolejno: lwowska elektrownia (374,82 tys. kor.) oraz krakowska gazownia (203,95 tys. kor.). Analiza stopy zysku z działalności daje już jednak obraz odmienny, gdzie najwyższą stopę zysku uzyskała krakowska rzeźnia (aż 47%). Taki stan rzeczy wynikał z pobierania wysokich opłat, co wg E. Strasburgera [1913, s. 398] było działaniem niewłaściwym, ponieważ dochody te uzyskiwano z obrotu towarem pierwszej potrzeby. Autor nazywa je „podatkiem od mięsa”. Druga pod względem stopy zysku była elektrownia lwowska (27%). Najślabsze rezultaty mierzone osiągniętą stopą zysku uzyskały oba zakłady wodociągowe (w związku z przeznaczaniem zysków na inwestycje, co było szczególnie pozytywnym zjawiskiem w Krakowie, gdzie trzeba było gromadzić środki na rozwój przestrzenny infrastruktury w związku z rozszerzeniem granic miasta). Kolejno w grupie przedsiębiorstw o najniższej stopie zysku znalazły się lwowskie: rzeźnia i gazownia. Należy zaznaczyć, że wynik uzyskany przez rzeźnię lwowską daje rezultat zerowy, co oznacza, że poziom ustalonych opłat był równy kosztom jej funkcjonowania. Zarówno gazownia lwowska, jak i krakowska wykazały dość niską stopę zysku. Wynikało to ze specyfiki przedsiębiorstw, ponieważ oba częściowo sprzedawały swoje usługi, a częściowo świadczyły je na rzecz społeczności nieodpłatnie (oświetlenie ulic), co zmniejszało ogólnie ich rentowność.

Ciekawe obserwacje poczynił E. Strasburger [1913, s. 395] odnośnie do dochodów przekazywanych do kasy miejskiej przez elektrownię w Krakowie. W wymiarze nominalnym nie stanowią one najwyższego dochodu z przedsiębiorstw miejskich, jednak należy zauważyć, że rokrocznie gmina zmniejsza wartość procentowego odpisu amortyzacyjnego w stosunku do dochodów przedsiębiorstwa, podwyższając tym samym sumę dochodu czystego, odprowadzanego do kasy gminy. Takie działania pozwalały na pokrycie deficytu budżetu miejskiego, jednak z drugiej strony – analizując sytuację w długim okresie – stano-

wiły działania nierozsądne, bowiem nie tworzonego wystarczającego budżetu na niezbędne w przyszłości naprawy i inwestycje.

Tabela 3. Budżety przedsiębiorstw miejskich Krakowa i Lwowa w 1911 r. (w tys. koron)

Wyszczególnienie		Wydatki	Dochód surowy	Dochód czysty	Stopa zysku
Lwów	Rzeźnia	390,48	401,49	11,01	3
	Tramwaj	2238,08	2768,90	530,82	19
	Elektrownia	1002,18	1377,00	374,82	27
	Wodociąg	1184,09	1254,09	70,00	6
	Gazownia	1552,36	1665,21	112,85	7
	Miejski opał	428,10	428,10	0,00	0
	Razem	6795,29	7894,79	1099,50	14
Kraków	Rzeźnia	114,67	215,94	101,27	47
	Wodociąg	1066,78	1101,78	35,00	3
	Gazownia	1327,05	1531,00	203,95	13
	Elektrownia	670,00	773,00	103,00	13
	Razem	3178,50	3621,72	443,22	12

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Strasburger 1913, s. 397].

Sytuacja polityczna w Galicji w okresie autonomicznym dawała samorządom wielkich miast tego kraju możliwości kultywowania rodzimej kultury w zakresie nieznanym precedensu w skali wszystkich ziem polskich. Gminy obu ośrodków wykorzystały bardzo dobrze tę dziejową możliwość. Jako sztandarowe jednostki powstałe z inicjatywy samorządów Krakowa i Lwowa w okresie autonomicznym, związane z dziedzictwem kulturowym Polski, należy wskazać muzea o charakterze narodowym. W Krakowie idea ta pojawia się wraz z koncepcją odnowienia Sukiennic<sup>4</sup>. W 1871 r. J. Dietl sporządza *Projekt uporządkowania miasta Krakowa* [1871, s. 18], dostrzegając możliwość ulokowania w odrestaurowanych Sukiennicach muzeum o charakterze narodowym. Zgodnie z tą koncepcją w ich gmachu na I piętrze urządzone miały być przestrzenie do ekspozycji dorobku narodowej sztuki. W 1879 r. Henryk Siemiradzki daruje gminie swój obraz pt. „Pochodnie Nerona”, co traktowane jest jako symboliczne rozpoczęcie gromadzenia kolekcji muzealnej [Pagaczewski 1904, s. 6]. Władze Lwowa w początkach XX w. podejmują inicjatywę założenia muzeum o charakterze narodowym, któremu nadają imię króla Jana III. Rada miejska postanawia, że będą w nim gromadzone pamiątki patriotyczne, ale także związane z historią

<sup>4</sup> W początkach XIX w. znajdowały się one w bardzo złym stanie technicznym. Rozważano więc na równi ich odbudowę lub rozbiórkę.



Lwowa. Pierwszymi eksponatami były portrety polskie powstałe od XVI w. oraz eksponaty związane z królem Janem III. Wysiłkiem władz Lwowa prowadzona była od 1907 r. także Miejska Galerya [*Muzeum Narodowe...* 1908, s. 6–7].

W budżetach obu miast odnajdujemy również znaczące wydatki na nowoczesną infrastrukturę kulturalną pod postacią nowych gmachów teatralnych. We Lwowie powstawał on od 1896 r. Całkowity koszt realizacji wyniósł ponad 1 mln kor., z czego 300 tys. otrzymało miasto od Sejmu Krajowego [Cepnik i Kozicki 1929, s. 39]. Nowy teatr lwowski był głównie przeznaczony do przedstawień muzycznych. Idea powstania nowego gmachu teatralnego (obecnie Teatr im. J. Słowackiego) w Krakowie pojawiła się wkrótce po ukonstytuowaniu władz miejskich. Jej realizacja napotkała jednak wiele trudności (kwestie finansowania, lokalizacji, wyboru projektu) i nowy Teatr Miejski otwarto dopiero w 1893 r. [Purchla 1993, s. 51].

Wskazując powyższe przykłady, należy jednak zaznaczyć, że znaczenie zadań realizowanych w przedmiocie kultury i dziedzictwa przez oba miasta nie może być mierzone jedynie spektakularnymi inwestycjami. Na zachowanie dziedzictwa kulturowego składało się bowiem wiele zróżnicowanych działań wpisujących się w codzienną działalność gminy. Jako przykład można wskazać inicjatywy związane konserwacją zabytków, a także istnienie struktur administracyjnych kształtujących ład przestrzenny w obszarach obejmujących obiekty dziedzictwa architektonicznego i urbanistycznego.

#### 4. Podsumowanie

Analiza funkcjonowania samorządów wielkich miast galicyjskich w okresie autonomicznym pozwala na sformułowanie kilku istotnych konkluzji, dotyczących zarówno ówczesnej polityki miejskiej, jak i pewnych analogii, jakie rysują się w uwarunkowaniach funkcjonowania i działaniami władz lokalnych współczesnych polskich metropolii.

W swoich naukach prawa T. Pilat [*Nauka administracji...* 1880, s. 51] zauważał, że samorząd lokalny „uczy praktycznie zasługiwać się dobru publicznemu, uczy co to interes ogólny, jak temuż ustępować muszą partykularne dążenia, aby osiągnąć wspólne dobro”. Ta istotna cecha i wartość samorządu były aktualne w II poł. XIX w., i są wciąż aktualne. Doświadczenia funkcjonowania gmin wielkich miast galicyjskich ukazują obraz jednostek, które nie tylko wprowadzały te ośrodki w ówczesnie rozumianą nowoczesność (mierzoną np. jakością miejskiej infrastruktury). To także portrety świetnej polityki prorozwojowej w wymiarze ponadpokoleniowym, a także działań wykorzystujących szansę na podtrzymanie ducha polskości w trudnym okresie rozbiorowym. Przedstawione powyżej inicjatywy związane chociażby z ideą powstania muzeów narodowych, dopełnione ogromnym

wysiłkiem inwestycyjnym, ukazują w pełni obraz podmiotów, które pomimo licznych przeszkód w okresie kilkudziesięciu lat znakomicie odmieniły obraz obu miast. Jednak nie wszystkie z rozległych planów inwestycyjnych udało się samorządom zrealizować (np. w Krakowie nie wybudowano nowego magistratu), ale politykę wykorzystania dostępnych środków, zarządzania majątkiem, szukania potencjałów rozwojowych należy uznać za dobrze ukierunkowaną i owocną.

Trzeba zauważyć, że w obu miastach ogrom różnorodnych potrzeb przewyższał znacznie dostępne środki. Stąd też ośrodki zadłużały się w całym okresie autonomicznym, sukcesywnie przekuwając otrzymane fundusze przede wszystkim na nowe zasoby majątku trwałego. I tu doszukać się można wyraźnego podobieństwa pomiędzy ówczesnymi priorytetami inwestycyjnymi i źródłami ich finansowania a pracą współczesnego samorządu polskiej metropolii. Budżety dużych miast wciąż poszukują środków na sfinansowanie kapitałochłonnych inwestycji, dochodząc do granicy możliwego zadłużenia i wpadając w proces rolowania długu. Trudna polityka finansowa skutkowała kiedyś i skutkuje nadal wyposażaniem ośrodków w nowoczesne urządzenia i obiekty na miarę swoich czasów – kiedyś: w wodociągi i kanalizację, obecnie np. w efektywne rozwiązania komunikacyjne. Obecnie zatem podobnie kształtują się struktury wydatków budżetowych. Pomijając różnice w ich klasyfikowaniu w XIX w. w stosunku do współczesności, zauważyć można wyraźnie, że dominującymi grupami wydatków są właśnie te na infrastrukturę i utrzymanie szeroko rozumianej gospodarki komunalnej; wydatki na oświatę oraz koszty obsługi zadłużenia.

Trudności w zdobywaniu funduszy na finansowanie kapitałochłonnych zadań prowadziły w okresie autonomicznym do szkodliwej ze względu na racjonalność finansowania przedsiębiorstw miejskich polityki wymywania z nich środków finansowych. Przytoczony w artykule przykład krakowskiej elektrowni i zmniejszanych odpisów amortyzacyjnych na rzecz wpłat do budżetu miasta przypomina politykę współczesnych władz Krakowa, które kilka lat temu włączyły do budżetu głównego gminy wpływy z tytułu sprzedaży biletów Miejskiego Przedsiębiorstwa Komunikacyjnego, co skutkowało podwyższeniem wartości dochodów budżetu, a tym samym podniosło poprzeczkę dopuszczalnej kwoty zadłużenia.

Należy także zwrócić uwagę na kwestię podstawową dotyczącą rozwiązań legislacyjnych, na bazie których funkcjonowały samorządy wielkich miast w okresie autonomicznym, w porównaniu z przepisami współczesnymi. Samorząd lokalny w Galicji został wyposażony w różne rozwiązania prawne, zależne od statusu i wielkości miejscowości, w której urządzano gminę. Odrębnie potraktowane zostały gminy wiejskie, miasta mniejsze, miasta większe oraz zupełnie indywidualnie – największe ośrodki miejskie. To sytuacja, która pozostaje w zupełnej opozycji do obecnych rozwiązań w tym zakresie. Polskie metropolie od 20 lat walczą o ustalenie dla nich i ich obszarów metropolitalnych rozwiązań

prawnych, które pozwolą im łatwiej rozwijać się jako funkcjonalnym całościom. O zmianę przepisów zabiegają praktycy i świat nauki (szerzej np. [Broński 2002, s. 49–63; Wójcik 1999]). Jednak wszystkie dotychczasowe próby wprowadzenia tzw. ustawy metropolitalnej zakończyły się niepowodzeniem. Można więc stwierdzić, że XIX-wieczny standard różnicowania prawa w zależności od rangi ośrodka, w początkach XXI w. wciąż oczekuje na realizację w teoretycznie korzystniejszych warunkach politycznych. Podsumowując, można również dodać, że studiowanie uwarunkowań i działań samorządów w ubiegłych wiekach może i dziś stanowić dobre pole do porównań i wniosków w zakresie bieżącej polityki miejskiej państwa oraz polityki lokalnej samorządów.

## Literatura

- Bieniarzówna J., Małecki J.M. [1979], *Dzieje Krakowa*, t. 3, *Kraków w latach 1796–1918*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Broński K. [2000], *Rola samorządu w rozwoju prowincjonalnych miast galicyjskich w dobie autonomicznej*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie, nr 548, Kraków.
- Broński K. [2002], *Polskie metropolie w procesie przemian – przegląd badań i potrzeby*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie, nr 587, Kraków.
- Broński K. [2003], *Rozwój gospodarczy większych miast galicyjskich w okresie autonomii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.
- Cepnik H., Kozicki H. [1929], *Scena lwowska (1870–1929)*, Nakładem Gminy Miasta Lwowa, Lwów.
- Dietl J. [1871], *Projekt uporządkowania miasta Krakowa w ogólnych zarysach skreślony przez Prezydenta Miasta*, Drukarnia „Czasu”, Kraków.
- Dziedzic A. [2001], *Monarchia konstytucyjna w Austrii (1867–1914). Władza – obywatel – prawo*, Księgarnia Akademicka, Kraków.
- Grodziski S. [1994], *Zarys ustroju politycznego Galicji* [w:] *Galicja i jej dziedzictwo. Historia i polityka*, t. 1, red. W. Bonusiak, J. Buszko, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów.
- Hoszowski S. [1935], *Ekonomiczny rozwój Lwowa w latach 1772–1914*, Izba Przemysłowo-Handlowa, Lwów.
- Małecki J.M. [2011], *Mieszkają w prawdziwym raju (Możliwości badania jakości życia w Krakowie i we Lwowie w okresie autonomii galicyjskiej)*, Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, Folia 104, Kraków.
- Miasto Lwów w okresie samorządu. 1870–1895* [1896], Nakładem Gminy Stołecznego Królewskiego Miasta Lwowa, Lwów.
- Muzeum Narodowe im. Króla Jana III. Przewodnik tymczasowy* [1908], Nakładem Gminy Królewskiego-Stołecznego Miasta Lwowa, Lwów.
- Nauka administracji według wykładów D<sup>ca</sup> T. Pilata* [1880], Biblioteka Słuchaczy Prawa, Lwów.
- Pagaczewski J. [1904], *Muzeum Narodowe w Krakowie w dwudziestą rocznicę otwarcia*, Drukarnia „Czasu”, Kraków.

- Papée F. [1924], *Historia miasta Lwowa w zarysie*, Książnica Polska, Lwów–Warszawa (wersja zdigitalizowana) (<http://www.lwow.com.pl/historia/papee3.html#24>) (dostęp: 5.11.2012).
- Purchla J. [1993], *Teatr i jego architekt*, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków.
- Rocznik Statystyki Galicji. Rok V* [1898], Krajowe Biuro Statystyczne, Lwów.
- Rola inżynierii miejskiej w rozwoju Krakowa* [2003], t. 21, red. J.M. Małecki, TMHiZK, Kraków.
- Statut królewskiego stołecznego miasta Lwowa* (Dz.U. i Rozp. Kraj., cz. XXII nr 79 z 13 kwietnia 1866 r.).
- Statut tymczasowy królewskiego stołecznego miasta Krakowa* (Dz.U. i Rozp. Kraj., cz. III, nr 7 z 13 kwietnia 1866 r.).
- Statystyka miasta Krakowa* [1912], Zeszyt XII, Nakładem Gminy Miasta Krakowa, Kraków.
- Strasburger E. [1913], *Gospodarka naszych wielkich miast. Warszawa, Łódź, Kraków, Lwów, Poznań*, Gebethner, Kraków.
- Szymański K. [1912], *Tramwaje we Lwowie*, „Kurier Galicyjski”, nr 10 (158) (wersja elektroniczna: [http://www.kuriergalicyjski.com/index.php/2012-02-03-12-29-43/podzaborami/821-tramwaje-we-lwowie?Show\\_all=&start=1](http://www.kuriergalicyjski.com/index.php/2012-02-03-12-29-43/podzaborami/821-tramwaje-we-lwowie?Show_all=&start=1)) (dostęp: 23.08.2012).
- Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych* [1878], red. T. Pilat, r. IV, Krajowe Biuro Statystyczne, Lwów.
- Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych* [1912], red. T. Pilat, t. XXIV, z. II, Krajowe Biuro Statystyczne, Lwów.
- Winiarski B. [1915], *Ustrój prawno-polityczny Galicji. Materiały do sprawy polskiej*, Gebethner i Wolff, Warszawa–Lublin–Łódź.
- Wójcik S. [1999], *Samorząd terytorialny w Polsce w XX wieku. Myśl samorządowa, historia i współczesność*, KUL, Lublin.

## Cracow and Lviv Municipal Governments during Galician Autonomy

In the paper, the author analyses the functioning of modern municipal government in Lviv and Cracow, Galicia's largest cities during the Galician autonomy. The paper describes the structure of municipal tasks (expenses) and analyses the sources of the income side of the budget. The author identifies the major steps the local authorities took to develop the urban infrastructure in line with modern standards of the late nineteenth and early twentieth centuries. Due to the particular historical circumstances, the author also draws attention to municipality tasks that involved the preservation of cultural heritage in a difficult period for partitioned Poland. The analysis is largely based on materials and publications created during the Galician autonomy, though it is in places supplemented by information from contemporary sources.

**Keywords:** municipal government, Galician autonomy, Cracow, Lviv.